

духовного самозаглиблення, аналогічного молитві як шляху до віднайдення сподіваної свободи.

Ю. Ковалів

Levinas Emmanuel. Dieu, la Mort et le Temps. — Paris: Bernard Grasset. — 1993. — P.276.

До книги ввійшли два лекційних курси, прочитані Е.Левінасом, автором праць «Важка свобода», «Етика і нескінченне», «Між нами», протягом 1975/76 університетського року — останнього року його регулярного викладання у Сорбонні. Теми цих курсів — «Смерть та час», «Бог та онто-теологія».

Етика — царина, у горизонті якої французький мислитель розглядає природу проблем, які схоплені у поняттях «смерть», «час», «бог», «інший».

Вся складність в осмисленні останніх полягає у неадекватності категоріального словника онтологічної раціональності, користуючись яким, західна філософська традиція, починаючи з Арістотеля, підходила до питань, які потребують для свого опрацювання виходу за рамки логічної опозиції буття/ніщо, вимагають застосування додаткових законів поряд із законом виключеного третього. Відповідно, принциповим завданням Е.Левінаса стає пошук неонтологічного підґрунтя для продумування етичних питань.

Інакше ніж бути — метафора, що має віддзеркалити природу філософської мови Е.Левінаса — мови, на формування якої в першу чергу справив вплив М.Гайдеггер.

Згадуючи ім'я Гайдеггера, важливо вказати, що головним чином саме його філософія утворює теоретичне і методологічне підґрунтя, на якому базується і від якого відштовхується думка французького мислителя. Арістотель, Кант, Гегель, Бергсон Гусерль, Блох — філософи, позиції яких професор Сорбонни активно залучає до свого теоретичного дискурсу, у діалозі з якими він вибудовує власну концепцію.

Вихідним пунктом міркувань Е.Левінаса є осмислення відносин Я-Інший. Інший не є тим, хто приречений лишатися тільки назовні, поза непроникненими стінами самості. Природа стосунків між Я та Іншим — діалогічна. Самість розкрита для сприймання третьої особи. Обличчя іншого — те, що відкриває його внутрішній світ, уможливорює з ним інтерсуб'єктивний контакт. Звернене до мене, обличчя виражає себе у своїй відкритості й «оголеності». Воно є також джерелом моральної імперативності. Його звернення означає очікування відповіді. У цьому сенсі я відповідальний перед іншим.

Самість постійно підлягає дії з боку іншого. Ці дії безперервні й послідовні. Спираючись на такі характеристики, мислитель описує природу часу.

Тривалість (*dur-ee*) — основна ознака часу. Терпіти (*en-dur-er*) — принципова характеристика природи самості. На неї діють і у цьому сенсі вона приречена на те, щоб бути пасивною. Вплив іншого на самість неперервний

і послідовний. Дії на самість слідуєть одна за одною, змінюючи її внутрішні стани. Відчуття внутрішньої зміни є відчуттям часу.

Приоритет «тривалості» часу зумовлений такими міркуваннями:

по-перше, слово «тривалість» адекватно позначає неонтологічний статус природи часу. Питання «що це?» у цьому випадку незастосовне, оскільки вимагає відповіді в онтологічних термінах щойності, змушує мислити час як буття;

по-друге, у пасивності часу немає жодної дії. Пасивність — це, власне, саме терпіння;

по-третє, слово уникає ідеї потоку і розгортання, які передбачають наявність рідкої субстанції і, відповідно, можливість її виміряти (час вимірюваний, годинниковий, не є автентичним). Слово «тривалість» також уникає плутанини між тим, що розгортається в часі, і самим часом.

Тож природу часу можна збагнути тільки через відносини з третьою особою.

Осмислення смерті також відбувається через продумування стосунку з ближнім.

Обличчя іншого спонукає до відповіді. Водночас, звернене до мене, своєю емоційною вираженістю воно відповідає мені.

Проте інший помирає. Його обличчя перетворюється на маску. Воно не реагує, не виражає себе, не відповідає. Смерть іншого — відсутність відповіді, це — «без відповіді».

Тут доречно звернути увагу на принципову розбіжність позицій М.Гайдеггера і Е.Левінаса. Для німецького мислителя смерть є, власне, ніщо. Вона — це кінець *Da-sein*'у, суттєвим для якого є розуміння буття. Але звідкіль приходить впевненість стверджувати, що смерть є нічим іншим, як самим ніщо? Чому не береться до уваги, що у цьому ніщо є «без відповіді», є невідоме?

Для належного осмислення смерті необхідно, щоб ніщо було більшим від «чистого ніщо», ніщо, яке було б «подвійністю ніщо і невідомого». Завдяки цьому невідомому смерті, яке у подвійності зливається зі своїм ніщо, до нейтральності ніщо додається вимір нонсенсу і абсурдності. Останній не можна схопити раціонально, оправавши його у конечність форми. Тож запитання перед обличчям померлого лишається без відповіді. Лишається розімкнутість цього запитання, розімкнутість, що спрямована в нескінченність, яка не може бути обмеженою і оформленою позитивною відповіддю. Проте стосунок з іншим не припиняється з його смертю.

Смерть іншого — одне з глибинних внутрішніх переживань самості. Воно включене в канву переживань, а значить з'являється в часі. Тож смерть осмислюється як така, що виходить з часу і відбувається в часі? У цьому полягає ще одна кардинальна різниця з позицією Гайдеггера, який, навпаки, виводить час з екзистенціалу буття-до-смерті і обмежує тим самим його смертю. Оскільки смерть продумується через залучення відносин з третьою особою, а не у рамках *Da-sein*'у, час перестає бути горизонтом буття. Він є породженням суб'єктивності у її відносинах з іншим.

Тема наступного курсу — «Бог та онто-тео-логія» — розгортається на ґрунті опрацювання Гайдегтерових лекцій, присвячених Гегелю (зокрема, йдеться про «Онтотеологічна конституція метафізики» (Die onto-teo-logische Vtrfassung der Metaphysik).

«... Розуміти бога, не забрудненого буттям, є не менш важливою і не слабшою можливістю, ніж виводити буття з забуття, де воно розчиняється у метафізиці та онтології». Цей пасаж розкриває суть інтенції Е.Левінаса, яка полягає у тому, щоб гранично розвести поняття Бог (що мислиться, як бог етичний) та онто-тео-логія (яка має на увазі бога філософського). Онто- і тео- — принципово різні сфери. Проте вони пов'язані між собою здатністю самоті до трансценденції. Щоб осмислити природу їхнього зв'язку, мислитель спирається на опрацьовану Декартом ідею-нескінченного-у-конечному, а також на теорію співіснування необмеженої волі та обмеженої здатності пізнання. Таке співіснування конечного і нескінченного в самоті є причиною Бажання, спрямованого на нескінченне. Це «Бажання, що є більшим у меншому, пробуджує своїм найпристраснішим і найодвічнішим полум'ям думку, яка прагне мислите те, що помислити є понад її сил. Це Бажання — бажання порядку іншого, ніж порядок емоційної чи гедоністичної діяльності, де бажання спрямоване на об'єкт потреби». Спрямованість на конкретний об'єкт є інтересом (inter-esse, тобто буття-поміж). Останній має виключно онтологічний статус, завжди виникає і знаходиться «по цей бік».

Природа Бажання, яке описує Е.Левінас, не пов'язана з інтересом. Вона незацікавлена, будучи спрямованою на необ'єктне, на нескінченне. Для пояснення діалектичних парадоксів трансценденції мислитель залучає поняття розінтересування (des-inter-esse-ment). Його сенс полягає у тому, що бажане (тобто нескінченне чи Бог) має лишатися відокремленим у Бажанні — близьким, але іншим. Спроектвана в площину етики ця теоретична побудова по суті означає «любов без еросу. Ця любов тотожня Бажанню, а розінтересування має на увазі деоб'єктивацію іншого, на якого і повинна спрямовуватися незацікавлена любов. Остання витлумачується як відповідальність за іншого. Ідея відповідальності, пробудження до ближнього є тим діалектичним сплетінням, де інший мислиться у світлі нескінченного, а ближній як той, через кого промовляє Бог.

Автор переднього слова та досить великої за обсягом післямови Жак Ролан аналізує опрацьовані в книзі проблеми у загальному контексті філософського доробку Е.Левінаса. Нам лишається тільки відмітити з сумом, що Е.Левінас, якого вважають у Франції одним із найоригінальніших мислителів останніх десятиліть, для відчизняного читача філософської літератури перебуває дотепер майже повністю невідомий.

В. Колоярцев

Сімона Вейль. Укорінення. Лист до клірика. — К.: «Д.Л.», 1998. — 298 с.

Проростаючи корінням у землю, все живе набуває сили, щоб тягнутися до неба. Одвічно відтворюваним тяжінням живого вгору природа немов викри-